

**GAZNELİLER DEVLETİ'NİN SARAY ŞAİRİ FERRUHÎ-İ
SİSTÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE GAZNELİ MAHMÛD'A YÖNELİK
DİNÎ MUHTEVALI ÖVGÜLER***

Mahmut CADUK*

Öz: Ferruhî-i Sîstânî, çağdaşı olan birçok şair gibi kaside türünde şiirler yazmıştır. Kasidelerinin büyük çoğunluğunu Gazneli Mahmûd için yazan şair, bu şiirlerinde dini kavramların etkisinden çokça yararlanmıştır. Onun bu şiirleri, her ne kadar Gazneli Mahmûd'un şahsiyetini yüceltmek amacıyla yazılsa da dini mefhumlar yönünden oldukça zengindir. Şair, bazen bir savaş nedeniyle bazen bir bayram tebriği münasebetiyle yazdığı kasidelerinde kasidelerin konusuna uygun bir dil oluşturmuştur. Şairin bu tutumu, onun şiiri hakkında araştırmalarda bulunan çağdaş edebiyat çevrelerince de kabul edilmiştir. Biz de bu makalemizde Ferruhî'nin kaside türünde yazılmış olan şiirlerinde dini mefhumların nasıl yer aldığını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ferruh-î Sîstânî, Gazneli Mahmûd, Gazneliler, kaside, din, ibadetler, İslam.

**PRAISE WITH RELIGIOUS CONTENT TO MAHMUD OF
GHAZNI IN THE POETS OF FARRUKHÎ SİSTANÎ, THE POET
LAUREATE OF THE GHAZNAVIDS**

Abstract: Farrukhi Sistani, like many poets he was contemporary with, wrote poems in the style of eulogy. He wrote most of his eulogies to Mahmûd of Ghazni by way of benefitting greatly from the influence of religious concepts. Although these poems were written to glorify the personality of Mahmûd of Ghazni, they were very rich in terms of religious notions. The poet created a language suitable for the subject of the eulogies in which he wrote sometimes due to a war and sometimes for a holiday greeting. This attitude of the poet has also been accepted by the contemporary literary circles who have researched and carried out evaluations about his poetry. In this article, we will exami-

*Bu makale, "Ferruhî-i Sîstânî Divanı'nın Tahlili" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

*Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, mahmudcaduk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3470-0510>

ne how religious concepts take place in Farrukhi's poems written in eulogy, and the discussions made in this context.

Keywords: Farrukhi Sistani, Mahmûd of Ghazni, the Ghaznavids, eulogy, religion, worships, İslam.

Giriş

Gazneliler Devleti, Maveraünnehir, Afganistan, kuzey Hindistan, Horasan'da hakimiyet kurmuş bir Türk devletidir. Bu devletin kurucusu Alp Tegin, Samaniler Devleti'nin ordusunda komutan olarak görev yaparken başkent Buhara'da yönetimi alacak kişiyle işbirliği yapıp devleti kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeye çalıştı. Ancak bu hedefinde başarısız olan Alp Tegin, maiyetinde bulunan askerlerle birlikte Gazne'ye doğru çekilmek zorunda kaldı. Alp Tegin, bulunduğu bölgede Samaniler adına hüküm sürdü. Onun vefatından sonra 366/977 yılında yönetimi devralan Sebük Tegin, Hindistan'a dönük seferler gerçekleştirdi. Sebük Tegin'in ardından yönetime geçen oğlu Mahmûd döneminde Hindistan'a yönelik seferler artarak devam etti. Samaniler'in yıkılmasıyla birlikte 'devletin gücünü pekiştiren Mahmûd, Hindistan'a art arda seferler düzenledi. Mahmûd döneminde Gazneliler Devleti, Horasan bölgesinde hakimiyet sağlayıp gücünün zirvesine ulaştı ve en parlak dönemini yaşadı.

Mahmûd dönemi, siyasi açıdan zirvede olduğu kadar edebi ve ilmi açıdan da parlak bir dönem olmuştur. Ortaçağda gerek doğuda gerek batıda şairler ve bilginler, hükümdarlar tarafından himaye edilmişlerdir.² Gazneliler Devleti de uzunca bir dönem devam edecek olan bu patrominyal yapıya bigane kalmamış, sarayında pek çok bilgin ve edebiyatçıyı himaye etmiştir. Bu çerçevede Mahmûd dönemi, bilgin, alim ve ediplerin himaye edilmesi bakımından müstesna bir yere sahiptir. Sarayında yüzlerce şairi himaye eden Mahmûd'un döneminde Gazneliler sarayına intisap eden kaside şairi Ferruhî-i Sîstânî, kısa bir süre içerisinde memduhu Mahmûd'un yakınları arasına girmiş

¹ Bosworth, Clifford Edmund, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, trc. Hande Canlı, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005, s. 388.

² Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s. 8.

ve vefatına kadar ona en yakın olan kişilerden olmuştur.³ Şairin kendisi de Mahmûd için yazdığı şiirinde olan yakınlığını şöyle dile getirir:

شاه گیتی مرا گرامی داشت	نام من داشت روز و شب به زبان
باز خواندی مرا ز وقت به وقت	بازجستی مرا زمان به زمان
گاه گفتی بیا و رود بزن	گاه گفتی بیا و شعر بخوان ⁴

Alemin padişahı bana değer verdi, gece gündüz benim adımı andı.

Beni vakit vakit çağırdı, beni sık sık aradı.

Gâh, "gel de rud çal!" dedi. Gâh "gel de şiir oku!" dedi.

Ferruhî, sarayda bulunduğu uzun yıllar içerisinde Sultan Mahmûd ile pek çok sefere, savaşa iştirak etmiştir. Dahası o, gidemeyeceği seferler için ondan ricada dahi bulunmuştur. Böylece memdudunun ruhiyesini en iyi bilenlerden biri haline gelen şair, yazdığı kasidelerinde onun kişisel özelliklerinden söz etmeyi ihmal etmemiş ve bu şiirlerinde dini içerikli övgülerde bulunmuştur. Biz de bu çalışmamızda şairin kasidelerinde Sultan Mahmûd'a yönelik dini muhtevalı övgüleri ortaya koymaya çalışacağız.

Ferruhî'nin Gazneli Mahmûd'a Yönelik Dini İçerikli Övgüleri

a) Savaş ve Seferlere Dair Dini Muhtevalı Övgüleri

Gazneli Mahmûd, henüz küçük yaşlarda babası Sebük Tegin'in yönlendirmesiyle dini eğitim almış bir devlet yöneticisi olarak hem bireysel yaşamında hem de devlet yönetiminde aldığı dini eğitim doğrultusunda hareket etmeye gayret göstermiştir.⁵ Ferruhî, Gazneli sarayına Mahmûd döneminde intisap ettiği için şairin Mahmûd'un dini yönüne olan şahitliği, onun hükümdarlık sürecine tesadüf eder. Şair, bir devlet adamı olan Mahmûd'un Allah'ın ve Hz. Peygamber'in rızasını gözettiğini belirtir:

بلی سکندر سرتاسر جهان را گشت	سفر گزید و بیابان برید و کوه و کمر
ولیکن او ز سفر آب زندگانی جست	ملک، رضای خدا و رضای پیغمبر ⁶

Evet, İskender dünyayı baştan başa gezdi, seferler gerçekleştirdi, çölleri, dağları, tepeleri aştu.

³ Şairin divanı, Gazneliler tarihi açısından kaynak eserler arasında gösterilmektedir. Bkz. Ömer Soner Huncan, Gazneliler Devleti Tarihi Kaynakları, *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, ed. Altan Çetin, Kriter Yay., İstanbul, 2008, s. 18-23.

⁴ Ferruhî-i sistânî, *Divân-i Hakîm Ferruhî-i Sistânî*, Haz. Muhammed Debûr-i Siyâkî, İntişârât-ı Zevâr, 9.bsk., Tahrân, 1393hş., s. 267.

⁵ Gazneli Mahmûd, dini eğitimini Hanefî mezhebinin imamlarından Kâdı Ebû Nasr Hüseyinî'den almıştır. Detay için bkz. İzzetullah Zeki, *Gazneli Mahmûd'un Din Politikası*, Çizgi Kitabevi Yay., İstanbul, 2019, s. 45.

⁶ Ferruhî, *Divân*, s. 66.

Ancak o (İskender), seferde ölümsüzlük suyunu aradı. Padişah (Mahmûd) ise Allah ve Peygamber'in rızasını aradı.

Yukarıdaki beyitlerde Ferruhî, Gazneli Mahmûd'un Hindistan seferlerine yönelik atıfta bulunarak onu İskender ile kıyaslar. Efsaneye göre İskender, ölümsüzlük suyunu bulmak için pek çok sefer gerçekleştirmiştir. Şair, İskender'in ölümsüzlük suyuna ulaşmak için seferler gerçekleştirdiğini, Mahmûd'un ise Allah'ın ve Hz. Peygamber'in rızasına ulaşmak için sefere koyulduğunu belirterek onun çabasını, İskender'in çabasından daha ulvi görür.

Ferruhî, Sultan Mahmûd ve oğulları, sair saray görevlileri için yazmış olduğu kasidelerinde de bir din olarak İslam'ın korunması, Sünnilik anlayışı çerçevesinde yaşanması bağlamında memduhlarını över.⁷ Şair, Sultan Mahmûd için yazmış olduğu bir kasidesinde, İslam'ı korumanın onun sürekli bir alışkanlığı olduğunu dile getirir. Kasidesinin devamında ise o, memduhunun güzel ahlakı sayesinde Hz. Muhammed'in ruhunun daima şad olduğunu belirtir:

همیشه عادت او بر کشیدن اسلام
ز خوی خویش هر روز شادمانه شوی
همیشه همت او پست کردن کفار
بزرگواری را رسمهای اوست جمال
هزار بار روان محمد مختار
چو مر شجاعت را تیغ تیز اوست شعار⁸
İslâm'ı yüceltmek onun her zamanki alışkanlığı, kafirleri zelil etmek ise onun en büyük gayretidir.

Muhammed-i Muhtâr'ın ruhu, onun güzel ahlakı ile her gün binlerce kez şâd olur.

Onun keskin kılıcı, cesurluğun göstergesi olması gibi onun gelenekleri yüceliğe güzelliştir.

Şair, Sultan Mahmûd'un oğlu Muhammed için yazdığı bir kasidesinde onun İslam için çok gayret gösterdiğine atıfta bulunur. Bu şiirinde memduhunu Hz. Ali'ye benzeten Ferruhî, onun İslam dini için Hz. Ali konumunda olduğunu, kılıcının ise Hz. Ali'nin meşhur kılıcı Zülfikar gibi olduğunu dile getirir:

اسلام را بمنزلت حیدر است
شمشیر او بمنزلت ذوالفقار⁹
O, İslâm için Haydar konumundadır. Onun kılıcı ise Zülfikâr konumundadır.
میر آزاده سیر یوسف بن ناصر دین
پشت اسلام و هم از پشت پدر ایران شاه

⁷ Adnan Karaismailoğlu, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 39-41.

⁸ Ferruhî, *Divân*, s. 61.

⁹ Ferruhî, *Divân*, s. 96.

آنکه هر مهتر از طاعت او دارد قدر آنکه هر خسرو از خدمت او جوید جاه¹⁰
*Güzel ahlaklı Emir Yûsuf b. Nasîrüddîn, İslâm'ın destekçisi ve baba tarafın-
dan da İran padişahıdır.*

*Her yüce kişinin ona itaat etmekle kıymete sahip olduğu kimsedir. Her padi-
şahın onun hizmetinde makam aradığı kimsedir.*

Bilindiği gibi Gazneliler'in hüküm sürdüğü dönemde İslam dünyasında Sünni yorumu dayalı siyasi meşruiyetin kaynağı, Abbasi halifesine bağlılık olarak görülmüştür. Ferruhî, Gazneli Mahmûd'un Abbasi halifesine bağlılığı neticesinde halife tarafından pek çok lakap ile taltif edilmiştir. Hindistan'da elde ettiği zaferler neticesinde Abbasi halifesi onu İslam'ın sığınağı anlamına gelen *kehfüdevle ve 'İslâm* lakabıyla onurlandırmıştır.¹¹ Şair de memduhlarından Hâce Ebubekr-i Hasîrî için yazdığı kasidelerinden birinde Müslüman kelimesini isimleştirerek Sultan Mahmûd'u Farsça'da "*Müslümanlığın sığınma-ğ*" anlamına gelen "*kehf-i muselmânî*" olarak anar ki, onun bu isimlendirmesinin ilham kaynağı Abbasi halifesidir:

سلطان جهان کھف مسلمانی محمود زینست مر او را به دل و دیده خریدار¹²
*Cihan sultanı, müslümanlığın sığınacağı Mahmûd'un ona derin bir sevgi duy-
masının sebebi işte budur.*

Ferruhî, Mahmûd'u sahip olduğu pek çok lakap ve sıfatlarla da anar. Bunların bir kısmı yine Abbasi halifesi tarafından ona verilen Emînü'l-mille, Yemînü'd-devle gibi sıfatlardır. Şair, "Sultan Mahmûd'un övgüsü ve onun avının anlatılışı" başlıklı şiirinde onu devletin heybeti, şeriatın ve dinin koruyucusu olarak tanıtır ve memduhunun İslam dinine ve onun şeriatına/yasalarına aşık bir kişilik olduğunu belirtir:

ای مبارک پی جهاندار و همایون شهریار ای ز بهر نام نیکو دین و دولت را بکار
ای یمین دولت و ملک و ولایت را شکوه ای امین ملت و دین و شریعت را نگار¹³
*Ey mübarek sultan ve ey kutlu padişah! Ey dinin ve devletin güzel adı
için işbaşında olan!*

*Ey Yeminü'd-devle, devletin ve vilayetinin heybeti! Ey Eminulmille, dinin ve
şeriatın aşığı!*

قوی کننده دین محمد مختار یمین دولت محمود قاهر کفار
چو بازگشت به پیروزی از در قنوج مظفر و ظفر و فتح بر یمین و بیسار¹⁴

¹⁰ Ferruhî, *Divân*, s. 355.

¹¹ Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", TDV, cilt. 27, İstanbul, 2003, s. 362-365.

¹² Ferruhî, *Divân*, s. 170.

¹³ Ferruhî, *Divân*, s. 74-75.

*Muhammed-i Muhtar'ın dinini destekleyen, kafirleri küçük düşüren Yemi-
nüddeve Mahmûd!*
*Muzaffer olarak Kannevc'in kapısından sağında ve solunda zafer ve
fetihle döndüğü zaman.*

Ferruhî, memduhunu Hindistan'a yönelik gerçekleştirdiği seferler için de övmüştür. Bilindiği gibi o dönemde Hindistan, putlarıyla meşhur bir coğrafyadır. Şair, Sultan Mahmûd'un sapkınlığı ve küfrü ortadan kaldırmak amacıyla sürekli seferler gerçekleştirdiğini, onun müminlerin onurunu koruduğunu belirterek memduhunu över:

بمردی فزاینده عز مؤمن
بشمشیر کاهنده کفر کافر
ز بهر قوی کردن دین ایزد
همی گردد اندر جهان چون سکندر¹⁵

Mertliğiyile mü'minin izzetini arttırandır. Kılıcıyla da kafirin küfrünü yok edendir.

Allah'ın dinini kuvvetlendirmek için İskender gibi sürekli dünyayı gezer.

Ferruhî, Gazneli Mahmûd'u övdüğü kasidelerinden birinde onun Sûmenat seferinden söz etmiştir. Bu zafer Hindistan coğrafyasında putperestlere karşı kazanılmış en büyük zaferlerden biridir. Sefer 16 Zilkade 416'da (8 Ocak 1026) gerçekleşmiştir. Bu kasidesinde Peygamberliğin bugün itibariyle son bulunduğunu ifade eden Ferruhî, peygamberliğin devam etmesi durumunda Sultan Mahmûd hakkında yüzlerce ayetin nazil olacağını dile getirerek memduhunu manevi mertebe bakımından över. Yine 13. Hindistan seferi vesilesiyle yazdığı kasidesinde şair, Sultan Mahmûd'un kılıcının, *İslam'ın şeria-
ta/kanunları* için ölçüt olduğunu dile getirir:

به وقت شاه جهان گر پیمبری بودی
دویست آیت بودی به شان شاه اندر¹⁶
*Dünya padişahı zamanında peygamberlik devam etseydi, o padişahın yüceliği
hakkında iki yüz ayet olurdu.*

ایا شجاعت را نوک نیزه تو پناه
ایا شریعت را تیغ تیز تو معیار¹⁷
*Ey senin mızrağının ucu cesarete koruyucu olan! Ey senin keskin kılıcın şeria-
ta ölçü olan!*

¹⁴ Ferruhî, *Dîvân*, s. 51.

¹⁵ Ferruhî, *Dîvân*, s. 55.

¹⁶ Ferruhî, *Dîvân*, s. 66-67.

¹⁷ Ferruhî, *Dîvân*, s. 52-53.

Ferruhî, Gazneli Mahmûd'un Sümenat seferinden dönüşü vesilesiyle yazdığı kasidesinin devamında memduhu sayesinde küfrün binasının harabe, dinin binasının ise sağlam olduğunu ve memduhunun bu uğurda çokça cefaya göğüs gerdiğini dile getirir:

بنای کفر خراب و بنای دین آباد بقاش باد که از تیغ او و بازوی اوست
هزار بار به تن رنجکشتن از فرهاد ز بهر قوت دین با ولایت پرویز
همی ندانم کان تن تنست یا پولاد¹⁸ ز بسکه رنج سفر بر تن شریف نهد

O ebediyen yaşasın! Çünkü onun kılıcı ve pazusu sayesinde küfrün binası harabe, dinin binası ise sağlamdır.

Dinin kuvvetlenmesi için Pervîz'in vilayetiyle Ferhad'tan bin kat daha fazla sıkıntı çekmektedir.

O kadar çok sefer yükledi ki kıymetli bedenine, onun beden mi yoksa çelik mi olduğunu bilmiyorum!

Ferruhî, dinî bir bayram vesilesiyle yazmış olduğu kasidesinde Sultan Mahmûd'un birçok orduyu mağlup eden bir şahsiyet olduğunu belirttikten sonra başarısının sırrının tevhid kelimesinde olduğunu vurgular:

مظفرا ملکا لاله الاالله¹⁹ بسا سپاها کو یکنته هزیمت کرد

Bir çok orduyu o tek başına mağlup etti muzaffer olarak, ey padişah! Allah'tan başka ilah yoktur!

b) Dindarlığına Yönelik Övgüleri

Ferruhî, kasidelerinin birçok yerinde Sultan Mahmûd'un bireysel dindarlığına da yer vermiştir. Şair, memduhunun iyi bir dindar olduğunu, bu dindarlığına karşılık olarak Allah'ın kendisine yeryüzünün mülkünü verdiğini dile getirir:

ای مر ترا داده خدای آسمان ملک زمین²⁰ ای شهریار بیقرین ، ای پادشاه پاک دین

Ey eşsiz padişah! Ey iyi bir dindar olan padişah! Ey göğün Rabbinin yeryüzünün mülkünü kendisine verdiği kimse!

Ferruhî, "Melikzade Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktegin'in Övgüsü" başlıklı kasidesinde memduhunu överken onun da babası gibi cihana hükümdar olmakla kalmayıp cömert, dindar ve iyi bir Müslüman şahsiyet olduğunu ifade eder:

همچون پدر بزرگ و جهاندار و بختیار همچون پدر کریم و مسلمان و پاکدین²¹

¹⁸ Ferruhî, *Dîvân*, s. 34.

¹⁹ Ferruhî, *Dîvân*, s. 343.

²⁰ Ferruhî, *Dîvân*, s. 259.

²¹ Ferruhî, *Dîvân*, s. 338.

Şair, “Gazneli Mahmûd’un övgüsü ve avının anlatılışı” başlıklı kasidesinde memduhunun din ve devlet için görev başında olduğunu belirttikten sonra onun dinin ve şeriatın/dinî yasaların aşığı olduğunu belirtir. Şair, bu kasidesinde dindarlık ile halka karşı merhametli olmayı aynı beyit içerisinde değerlendirir ve memduhunun muttaki/Allah’tan korkan bir kul olduğunu dile getirir. Ferruhî, şiirinin devamında Sultan Mahmûd’a bağlı kimselerin de dindar olduklarını, çokça ibadet edenlerin dahi onların dindarlığına imrendiklerini belirterek Mahmûd’a yakın kimselerin dindarlığı dolayısıyla onu över:

ای ز بهر نام نیکو دین و دولت را بکار	ای مبارک پی جهاندار و همایون شهریار
ای امین ملت و دین و شریعت را نگار	ای یمین دولت و ملک و ولایت را شکوه
پادشاهی را چنانی چون گلستان را بهار مهربان بر مردمان زاهد و پرهیزگار	نیکنامی را چنانی چون زمین را گلستان جهد تو از بهر خلقت و تو از بهر خدای
از جهاد و از عبادت کردن لیل و نهار کارشان تسبیح و روزه ست و حدیث کردگار چشم را لختی بخوابد برکشی او را بدار تا تو رسم سنگ و دار آوردی اندر مرغزار	عابدان را از غلامان تو رشک آید همی از پی آن تا بر تو قدرشان افزون شود گر گرامی تر کسی زان تو اندر راه دین گیتی از بد مذهبان خالی شد و آسوده گشت
چون بکار دین رسیدی بیقراری بیقرار	در همه کاری ترا صبر و قرار است ای ملک
حیله سازی تا کنی بر چوب خشک او را سوار	چون به اقصای جهان از ملحدان یا بی خبر
همچوما از دولت تو بهره ور شد روزگار ²²	شهریارا روزگار تو بتو تاریخ گشت

*Ey yüce hükümdar ve kutlu padişah! Ey dinin ve devletin güzel adı için
görev başında olan!*

*Ey Yeminüddeve, devletin ve ülkenin heybeti! Ey Emînülmille, dinin ve
şeriatın aşığı!*

*Yeryüzüne gül bahçesi nasıl yaklaşıyorsa sen de güzel isme öyle yaklaşırsın.
Gül bahçesine bahar nasıl layıkça sen de padişahlığa öyle layıksın!*

*Senin çaban halk içindir ve sen Allah için halka şefkatli, dindar ve
muttakisin!*

²² Ferruhî, *Divân*, s. 74-75.

Gece gündüz ibadet ve cihat etmelerinden ötürü çokça ibadet eden kimseler, senin adamlarına inrenirler.

İşte bu yüzden senin yanında kıymetlerinin artması için onların işleri; tesbih etmek, oruç tutmak ve yaratıcının sözleri olur.

Din yolunda senden daha değerli olsa bile gözünü bir an kapayan (görevini ihmal eden) birini, darağacına asarsın.

Dünya, sapık dinlilerden temizlendi ve huzura erdi. Sen, taşlama (cezasını) ve darağacı geleneğini (idam cezasını) ovaya getirdin.

Ey padişah! Tüm işlerinde sabırlı ve vakarlısın çünkü din işlerinde tahammülsüzlüğe (tavizsiz bir tavra) ulaştın.

Çünkü dinsizleri ve cahilleri, kuru darağacına bindirmek (asmak) için dünyanın en uzak yerinde dahi tuzak kurarsın.

Ey hükümdar! Senin zamanın, seninle tarihleşti. Bizler gibi bu asır da senin devletinden nasıplandı.

Ferruhî, Sultan Mahmûd'un dini kişiliğini diğer memduhlarını övdüğü kasidelerinde de dile getirir. Hacı Ebûbekr-i Hasîrî'yi²³ övdüğü kasidesinde şair, Mahmûd'un iyi bir dindar olduğunu, müslümanlara karşı şefkatli olduğunu, çokça bağışta bulunduğunu dile getirir. Yine şair, Sultan Mahmûd'un, din hususunda güvenilen bir merci olması dolayısıyla Hacı Ebûbekr'e saygı duyduğunu, dini meseleleri ondan öğrendiğini, halkın dini sorunlarına karşı onu yetkili kıldığını ifade eder:

با خلق نکو کار بکردار و بگفتار	مردیست سخا پیشه و مردیست عطا بخش
وز بخشش او در کف مانعمت بسیار	معروف شده نزد همه خلق بخوبی
نا یافته زو هیچ مسلمان به دل آزار	با مذهب پاکیزه و با نعمت نیکو
زینست مر او را به دل و دیده خریدار	سلطان جهان کھف مسلمانی محمود
کس را نبود با تو در این معنی گفتار	گفته ست که در ملک من آن کن که تو خواهی
این بود مرا عادت و این باشد هموار	مردی ز تو آموزم و مذهب ز تو گیرم
آنرا که ز ره دور بود باز بره آر	در دولت من بنگر و در دین همه بین
از تخت فرود افکن و بر کن به سر دار ²⁴	وانرا که بگفتار تو ره باز نیابد

Cömertliği meslek edinen ve bağış dağıtandır. Yaptıkları ve söyledikleri ile halka iyilik edendir.

²³ Hacı Ebûbekr-i Hasîrî, Sultan Mahmûd'un nedimidir. İslami konularda yetkin biri olduğu söylenir. Bkz. Gulâmîhuseyn Yûsufî, *Ferruhî-i Sîstânî Bahsî der Şerh-i Ahvâl ve Rûzgâr ve Şî'r-i Ū*, İntişârât-ı İlmî, 3.bsk., Tahrân, 1370hş., s. 108-110.

²⁴ Ferruhî, *Dîvân*, s. 170-171.

Bütün insanlar nezdinde iyilikle tanınmıştır. Onun bağıışı sayesinde bizim avucumuzda birçok nimet vardır.

İyi dindarlığı ve güzel nimeti sayesinde hiçbir Müslümanın gönlü ondan incinmemiştir.

Bundan ötürü Müslümanlığına sığınacağı, cihan sultanı Mahmûd, onu canı u gönülden sever.

Demıştır ki; "Benim devletimde dilediğini yap, hiç kimse bu konuda sana söz söyleyemez."

Yığıtlığı senden öğrenir, dini de senden alırım. Benim alışkanlığımı budur, bana uyan da budur.

Benim devletimi gözet ve herkesin dinine bak, yoldan sapmış kimseleri tekrar (doğru) yola getir.

Senin öğüdün ile yine de (doğru) yolu bulmayan kimseyi, tahtından aşağı indir ve darağacına çıkar.

c) İbadet Muhtevalı Övgüleri

Ferruhî, Sultan Mahmûd'u övdüğü kasidelerinde dini ibadetlerden de söz eder. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde şair, Sultan Mahmûd ve ailesini Mekke'de görmek istediğini dile getirir. Bir diğer kasidesinde ise Ferruhî, Mekke şehrine yakın bir dağ olan Ebu Kubeys dağından söz eder. O, memdühunun güçlü filler üzerinde Ebu Kubeys dağına gitmesini ve orada Hac ibadetini yerine getirmesini, ne arzusu varsa orada istemesini çünkü onun duasının kabul olacağını söyleyerek Mahmûd'u hac ibadetine teşvik eder:

مر مرا در خدمت تو زندگانی باد دیر تا ببینم مر ترا در مکه با اهل و تبار²⁵

Ailen ve yakınlarınla seni Mekke'de görmek ve sana hizmet etmek için uzun bir ömrüm olsun.

بادیه بر پشت زنده پیلان بگذار رایت بر کوه بوقییس فرو زن
حج بکن و کام دل بخواه ز ایزد کانچه بخواهی تو بدهد ایزد نوالمن²⁶

*Güçlü filler üzerinde çölleri aş ve Ebu Kubeys dağına üstüne bayrağımı dik!
Haccet ve gönlünün muradını Allah'tan iste! Çünkü ihsanı bol olan Allah, senin istediğini sana verecek.*

Ferruhî, Sümenât'ın fethedilmesi ve o şehrin puthanesindeki putların kırılması vesilesiyle yazdığı kasidesinde iki tür hacdan söz eder. Birincisi Hindu putpe-restlerin yaptığı hacdir. Şair, bu batıl geleneğin orada devam ettiği puthanenin Sultan Mahmûd tarafından yıkıldığını belirttikten sonra, memdühunun hacetmesini ve Haceru'l-Esved'i öpmesini temenni eder:

خدایگان را اندر جهان دو حاجت بود همیشه این دو همی خواست ز ایزد داور

²⁵ Ferruhî, *Dîvân*, s. 88.

²⁶ Ferruhî, *Dîvân*, s. 270.

یکی که جایگه حج هندوان بکند
دیگر که حج کند و بوسه بر دهد به حجر²⁷

Hükümdarın dünyada iki isteği vardır. Daima bu iki şeyi istedi herşeye gücü yeten Allah'tan.
Birisi Hintlilerin hac yerini yıkmak, diğeri ise haccetmek ve Hâcerü'l-Esved'e buse kondurmak.

Ferruhî, Mahmûd'a yönelik övgülerinde yine dinî ibadetlerden namaza da sıklıkla yer verir. Şair, "Sultan Mahmûd'un övgüsü ve onun avının anlatılışı" isimli kasidesinde memduhuna itaat etmenin farz olduğunu, ona itaatten yüz çeviren kimsenin namazda iken yüzünü başka bir yere çeviren kimse gibi hatalı olduğunu dile getirir:

طاعت تو چون نمازست و هر آنکس کز نماز
سر بیکسو نافت، او ار کرد باید سنگسار²⁸

Sana itaat namaz gibidir ve her kim, namazda başını başka bir tarafa çevirirse onu taşlamalı.

Ferruhî, "Gazneli Sultan Mahmûd'a dua" isimli kasidesinde Sultan Mahmûd için dua eder. Şair, dinin süslenmesinin memduhunun kılıcı ve mızrağıyla olduğunu, küfür ve sapıklığın da onun kılıcı ve mızrağıyla yok olması temennisinde bulunur:

آراستن دین همه زان تیغ و سنانست
برداشتن کفر بدان تیغ و سنان باد²⁹

Dinin güzelleşmesi, tamamen onun kılıcı ve mızrağı sayesinde. Küfürün kaldırılması da o kılıç ve mızrakla olsun!

Ferruhî, Gazneli Mahmûd'un 13. Hindistan seferinden dönüşü vesilesiyle yazdığı kasidesinde oruç ayı olan Ramazan ayının geldiğini belirttikten sonra memduhunun pek çok Ramazan ayna erişmesini temenni ederek ömrünün uzun olmasını diler:

بفال نیک تراماه روزه روی نمود
تو دیر باش و چنین روزه صد هزار بار³⁰

Ne güzel kısmet ki, oruç ayı sana yüzünü gösterdi. Sen çok yaşa ve yüzbinlerce gün gör!

Ferruhî, Sultan Mahmûd'un kardeşi Emir Yûsuf için yazdığı kasidesinde ona olan tavsiyesinde namazdan da söz eder ve memduhunun namazı bırakmaması gibi Sultan Mahmûd'un itaatinden vazgeçmemesini söyler:

چنان که هرگز تا بوده ای نتافته ای
بهیچ حالی روی از چهار چیز متاب

²⁷ Ferruhî, *Dîvân*, s. 71.

²⁸ Ferruhî, *Dîvân*, s. 78.

²⁹ Ferruhî, *Dîvân*, s. 37.

³⁰ Ferruhî, *Dîvân*, s. 53.

ز مصحف قرآن و زیارت محراب³¹

ز طاعت یزدان و محبت سلطان

Yaşadığım müddetçe hiç haddini aşmadığım gibi, hiçbir halde bu dört şeyden vazgeçme!

Allah'a itaatten ve sultanı sevmekten, Kur'an mushafından ve mihrabı ziyaretten.

Şair, Sultan Mahmûd'a dua ettiği beyitlerinden birinde Allah'ın ona uzun ömür vermesini diler. Onun sayesinde dünyanın virane bir yer olmadığını belirttiikten sonra şair, ona sevgi duymanın iman etmek gibi önemli olduğunu, beş vakit namazında onun için dua etmeyen kimselerin kafir olacaklarını dile getirir:

تا نگردد جهان ما ویران

ایزد او را بقای عمر دهداد

گر چو ماباشدی گشاده زبان

شکر او گویدی جهان شب و روز

مهر او واجبست چون ایمان

بر همه مردمان روی زمین

جان او را نخواهد از یزدان³²

کافرست آنکه او به پنج نماز

Dünyamızın viraneye dönmemesi için Allah onun ömrünü ebedi kılsın!

Onun (varlığı) için dünyada yaşayanlar, ağızlarını açtuklarında bizler gibi gece gündüz şükrederler.

Yeryüzündeki tüm insanlar için onun sevgisi iman kadar vaciptir.

Beş vakit namazında Allah'tan onun canının sıhhatini istemeyen kimse kafir olur.

d) Hz. Muhammed'in Anıldığı Övgüler

Ferruhî, şiirlerinde memduhunu Hz. Peygamber'in dinine bağlılığı ve dinini yüceltmesi dolayısıyla över. Şair, Sümenat'ın fethi vesilesiyle yazdığı kasidesinin bir bölümünde Hindistan putperestlerinden söz eder ve Mekke müşriklerinin putlara tapmasına rağmen Hz. Muhammed'in Allah'ın yardımıyla bu günahı işlemediğini belirtir:

جز آن کسی که بدو بود از خدای نظر³³

همه جهان همی آن هر سه بت پرستیدند

Allah tarafından korunmakta olan o kimse hariç, dünyanın hepsi o üç puta tapıyorlardı.

Şair, yukarıda yer alan kasideyi Sultan Mahmûd için yazmış olmasına rağmen Hz. Muhammed'ten övgüyle söz etmesi, Sultan Mahmûd'un Hz. Peygamber gibi yüce bir şahsiyetin getirdiği din uğruna Hindistan seferlerine çıkıp putperestlerle mücadele ettiğini vurgulamak içindir.

³¹ Ferruhî, *Dîvân*, s. 12.

³² Ferruhî, *Dîvân*, s. 265.

³³ Ferruhî, *Dîvân*, s. 69.

Ferruhî, 13. Hindistan seferi vesilesiyle Gazneli Mahmûd için yazdığı kasidelerinde onu daha pek çok sıfatla över. O, memduhu Mahmûd'un Hz. Muhammed'ten sonra İslam ordusunun komutanı olduğunu, ona düşmanlık yapanların Allah'ın düşmanları olduklarını, Hindistan seferinin din için yapıldığını belirtir ve sefer için onu teşvik eder:

سپاه دین، سپه ایزدست و بر سپهش
عدوی تو، عدوی ایزدست و دشمن دین

پس از محمد مرسل تویی سپهسالار
سپاه ایزد را بر عدوی دین بگمار³⁴

Dinin ordusu, Allah'ın ordusudur. O'nun ordusunun başında Muhammed Peygamber'den sonra komutan sensin.

Senin düşmanın Allah'ın düşmanı ve dinin düşmanıdır. Allah'ın ordusunu, din düşmanlarına karşı görevlendir.

Ferruhî, memduhunu gerçekleştirdiği seferler ve savaşlar vesilesiyle övdüğü kasidesinde onun şirki ve küfrü ortadan kaldırdığını, onun sayesinde Hz. Peygamber'in dininin kuvvet bulduğunu ifade eder:

بدین ژنده پیلان کشی گنج کسری
زمین را فرو شستی از شرک مشرک
جهان را تهی کردی از کفر کافر
سکون یافت از جنیش تو زمانه
قوی شد ز تو پشت دین پیمبر
به روم و به چین از نهیب تو یکشب
همی خوش نخسبند فغفور و قیصر³⁵

Bu büyük fillerle kışrının hazinesini çekersin, bu büyük fillerle Kayser'in sarayını yıkarsın.

Yeryüzünü müşriğin şirkinden temizledin. Kafirin küfirünü dünyadan çıkardın.

Senin hareketin sayesinde zaman sükûnet buldu, senin sayende kuvvet buldu Peygamber'in dini.

Rum'da ve Çin'de senin korkundan Çin hükümdarı ve Kayser bir gece bile rahat uyuyamaz.

Bir başka şiirinde Ferruhî, Sultan Mahmûd'u, Resûl olarak andığı Hz. Muhammed'in şeriatının sığınağı ve dinin destekçisi olarak tanıtır ve bunun için sürekli sefer halinde olduğunu ifade eder:

گفتا: پناه شرع رسولست و پشت دین؟
گفتا: کنون کجاست مرا ده نشان ازو؟
گفتم: بلی و پیشرو طاعت اله
گفتم: که زیر سایه آن رایت سپاه³⁶

*"Peygamberin şeriatının koruyucusu ve dinin destekçisi midir?" diye sordu.
"Evet, Allah'ya itaatın öncüsüdür." dedim*

³⁴ Ferruhî, *Dîvân*, s. 65.

³⁵ Ferruhî, *Dîvân*, s. 84.

³⁶ Ferruhî, *Dîvân*, s. 343.

“Şimdi nerededir bana onu göster” diye sordu? “Şu siyah bayrağın gölgesi altındadır” dedim.

Ferruhî, pek çok müslüman şair gibi Hz. Muhammed'i üstün bir şahsiyet olarak görür ve memduhlarını onun takipçisi olmaları dolayısıyla över. Sultan Mahmûd'un da ahlak bakımından Hz. Muhammed'i örnek aldığı dile getirir:

میر ما را خوبیست، چون خوی که؟ چون خوی مصطفیٰ علیہ سلام³⁷

Bizim efendimizin (güzel) bir ahlakı var, kimin ahlakı gibi? Mustafâ Aleyhisselam'ın (güzel) ahlakı gibi.

Sonuç

Ferruhî, Gazneli döneminin şairlerinden biri olarak kendisine tevdi edilen görevi dönemin idaresinin siyasetine ve uygun bir tarzda yerine getirmiştir. Onun bu tavrının kasidelerinin taşıdığı din rengine de yansıdığını söyleyebiliriz. Ferruhî, Sultan Mahmûd için yazdığı şiirlerinde kasidesinin konusunu ile memduhunu övgü ilişkisinde bir uyum olmasına özen göstermiştir. Şair, savaş ve seferler vesilesiyle yazdığı kasidelerine hamasî bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Sultan Mahmûd'u Hindistan seferleri ve savaşları vesilesiyle övdüğü kasidelerde bunun örneklerini görebiliriz. Şair, bu kasidelerinde memduhunu İslam'ı yücelten, bu uğurda pek çok seferler düzenleyen ve kafirleri ise zelil eden bir karakter olduğunu ifade eder. Şair, sarayda ikamet halinde iken yazdığı kasidelerinde ise daha çok ibadetlerle alakalı konularda dinî mefhumlardan istifade eder. Bu bağlamda şair, çoğunlukla memduhunun haccetmesini, pek çok Ramazan orucuna nail olmasını dileyerek memduhu için dua ve temennilerde bulunur. Ferruhî, kasidelerinde memduhlarını çoğunlukla din büyüklerinden raşid halifelere benzetirken Sultan Mahmûd söz konusu olunca onu çoğunlukla Hz. Muhammed'e benzetir. Ancak bu benzetme hiçbir zaman mukayese şeklinde olmamıştır. O, memduhunun Hz. Muhammed'in izinde yürüyen bir komutan olduğunu ve bu uğurda pek çok fedakarlık yapmaktan çekinmeyen bir şahsiyet olduğunu dile getirir. Yine şair, Sultan Mahmûd'u, Abbasi halifesine bağlılığı dolayısıyla överek onun Sünni anlayış ekseninde yürüttüğü dini siyasetine yönelik övgülerde bulunur.

Ferruhî-î Sistânî Divanı, tarihi olayları aktarma bakımından meşhur bir divandır. Dinî kavramların sıklıkla yer aldığı divanda şair, başta Gazneli Mahmûd olmak üzere birçok saray görevlisini methetmek amacıyla yazdığı kasidelerde dini içerikli konulardan istifade etmiştir. Onun divanı, dini ve kültürel açıdan

³⁷ Ferruhî, *Divân*, s. 224.

oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Divan, bu zengin içeriğine rağmen ülkemizde yeterince ilgi görmemiş olup akademik camianın ilgisini beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

FERRUHÎ-i SİSTÂNÎ, *Dîvân-i Hakîm Ferruhî-i Sîstânî*, Haz. Muhammed Debîr-i Siyâkî, İntişârât-ı Zevvâr, 9.bsk., Tahrân, 1393hş.

CLIFFORD EDMUND BOSWORTH, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, trc. Hande Canlı, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005.

HALİL İNALCIK, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.

ÖMER SONER HUNKAN, “Gazneliler Devleti Tarihi Kaynakları”, *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, ed. Altan Çetin, Kriter Yay., İstanbul, 2008, s. 18-23.

İZZETULLAH ZEKİ, *Gazneli Mahmûd’un Din Politikası*, Çizgi Kitabevi Yay., İstanbul, 2019.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

ERDOĞAN MERÇİL, “Mahmûd-ı Gaznevî”, TDV, cilt. 27, İstanbul, 2003, s. 362-365.

GULÂM HUSEYİN YÛSUFÎ, *Ferruhî-i Sîstânî Bahsî der Şerh-i Ahvâl ve Rûzgâr ve Şîr-i Ū*, İntişârât-ı İlmî, 3.bsk., Tahrân, 1370hş.